

HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVLƏTÇİLİK STRATEGİYASINDA QADIN MƏSƏLƏSİ: AZƏRBAYCANDA QADIN SİYASƏTİNDƏ BEYNƏLXALQ STANDARTLARIN TƏTBİQİ İSTİQAMƏTİNDƏ ATILAN ADDIMLAR (1993-2003)

Gülzar İBRAHİMOVA
siyasi elmlər doktoru

Açar sözlər: insan hüquqları, qanun, dövlət, qadın, siyasət, gender bərabərliyi, beynəlxalq standartlar,

Key words: human rights, law, government, women, politics, gender equality, international standards

Ключевые слова: права человека, права, правительство, женщины, политика, гендерное равенство, международные стандарты

Bu gün dünyanın müxtəlif dövlətləri ilə qlobal problemlərin həlli sahəsində əlaqələrin getdikcə genişlənməsi həmin problemlərin elmi bazasının yeni istiqamətdə təhlil olunmasına, öyrənilməsinə böyük zəmin yaratmışdır. Qadın məsələsi isə ictimai-siyasi bir məsələ olduğundan qadın şəxsiyyətinin mahiyyəti, cəmiyyətin idarə edilməsində yeri və rolu, fəallığı, mədəniyyəti və şüurluluq səviyyəsi bütün dövrlərdə fəlsəfi fikrin diqqət mərkəzində olmuş və bu barədə bir-birinə zidd fikirlər söylənilmişdir.

Müstəqilliyini yaşadığımız keçid dövründə totalitar rejimə məxsus dəyərlərin dəyişən dünyaya müvafiq dəyərlərlə əvəzlənməsi prosesi gedir, cəmiyyətin sosial strukturunda dəyişikliklər baş verir. Köhnənin yeniliklə əvəzlənməsi prosesində qadının sosial siması dəyişir və o özünün sosial normalara uyğun yeni həyat tərzini formalaşdırır. Bu zaman cəmiyyətdə baş verən proseslərdə kişilər kimi qadınlar da düzgün seçim, səbəb və nəticə əlaqələrini yetərincə analiz etmək, təmsil etdiyi cinsin mənafeyini müdafiə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün mümkün vasitə və imkanlardan istifadə etməyə, müxtəlif səviyyələrdə siyasi biliklərə yiyələnməyə və siyasi fəallığı artırmağa can atırlar. Keçid dövründə qadınların fəaliyyətinin elmi təhlili onların gələcək həyatının istər iqtisadi, mənəvi və maddi, istərsə də siyasi və mədəni sahələrində baş verəcək dəyişikliklərin öyrənilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü il oktyabrın 3-də xalqın təkidi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilməsi müstəqil dövlətçilik tariximizdə əsaslı dönüş yaratdı. Azərbaycan Respublikası bütün sahələrdə özünün inkişaf və yüksəliş dövrünü yaşamağa başladı. 1994-cü ildən başlayaraq ölkədə yaranan sosial və iqtisadi sahədəki sabillik qadınların inkişafına da təkan verdi. Yeni dövrdə qadın problemlərinin həlli dövlətin düşünülmüş, hərtərəfli qadın siyasəti yürütməsi ilə reallaşmağa başladı. Ölkə Prezidentinin qadınların ictimai-siyasi həyatda fəaliyyətinin artırılması və Konstitusiyanın verdiyi hüquqları müdafiə edən fərman və sərəncamları qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv olunması üçün irəliyə doğru atılmış addımlar oldu [8, 90, 107, 171]. Respublikada qeyri-hökumət qadın cəmiyyətləri və təşkilatları yaradılmağa başladı. Qadınların IV Ümumdünya Konfransına hazırlıq işləri görüldü. 1994-cü ildə Heydər Əliyevin fərmanı ilə Prezident Aparatının Humanitar siyasət şöbəsinin müdiri, dövlət strukturlarının qadın rəhbərləri və qeyri-dövlət qadın təşkilat nümayəndələrindən ibarət Milli Hazırlıq Komitəsi yaradıldı [8, 90-91]. Milli Hazırlıq Komitəsi tərəfindən qadınların rolunun genişləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlər həyata keçirildi, geniş miqyaslı hazırlıq işləri aparıldı. Komitənin qarşısında aşağıdakı vəzifələr dururdu: postsovet dövründə qadınların malik olduqları rolu və statusu qiymətləndirmək; keçid dövründə qadınların malik olduqları rolu və statusu, əsas maraq və fəaliyyət sahələrini müəyyənləşdirmək; qadınların problemlərinə dair mövcud informasiyanı, statistik və digər məlumatları genişləndirmək, məlumatların toplanması sisteminin inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə müvafiq tövsiyələr hazırlamaq; qadın təşkilatlarının yaradılmasına dəstək verməklə qadınları ictimai həyata fəal cəlb etmək; qadınların cəmiyyətdəki statusunu artırmağa və cinslər arasında bərabərliyə nail olmağa yönəlmiş fəaliyyət proqramlarını işləyib hazırlamaq.

1995-ci ildə «Sevil» Qadınlar məclisinin fəaliyyətə başlaması qadın hərəkatının bölgələrdə də fəallığının artmasına səbəb oldu.

1995-ci il martın 31-də BMT-nin Qadınların Vəziyyəti üzrə Komissiyasının 39-cu sessiyasında Azərbaycan nümayəndələrinin iştirakı zamanı «Hərbi münəqişə zamanı girov götürülən və ya həbsxanaya düşən qadın və uşaqların azad edilməsi haqqında» qətnamə qəbul edildi və eyni zamanda Azərbaycan hökumətinin Konfransın rəhbər orqanlarında iştirakı üçün ərizəsi təqdim olundu.

AR tərəfindən 1995-ci il iyunun 30-da «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi» haqqında Konvensiya (CEDAW) ratifikasiya edildi. Bu Konvensiyanın məqsədi qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasıdır və həmin ayrı-seçkiliyə həmin sənədin maddəsində belə anlayış verilir: ailə vəziyyətindən asılı olmaya-raq, qadın və kişilərin hüquq bərabərliyi əsasında, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki

və ya hər hansı başqa sahələrdə insan hüquqları və əsas azadlıqları əsasında qadın hüquqlarının tanınmasını, istifadəsini və həyata keçirilməsini zəiflətməyə və ya heçə endirməyə yönələn cinsi əlamətə görə hər hansı fərq, istisna və ya məhdudiyyət.

Bu müddəanın mühüm cəhəti ondan ibarətdir ki, o, həm bilərəkdən edilmiş ayrı-seçkiliyə, həm də ayrı-seçkiliyə səbəb olmuş hərəkətlərə tətbiq edilə bilər. Digər müqavilələrdən fərqli olaraq Qadın Konvensiyası sadəcə «cinsi əlamətə görə ayrı-seçkiliyi» aradan qaldırmağı yox, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvini nəzərdə tutur. Başqa sözlə, cender (cins) neytrallığı (yəni kişilər və qadınlarla bərabər rəftar) tələbinin əvəzinə Konvensiya qadınların bərabərsizliyinin saxlanılmasına xidmət edən hər hansı fəaliyyəti qadağan edir. Konvensiyanın 3-cü maddəsinə görə dövlətlər qadınların kişilərlə bərabərlik əsasında insan hüquqlarından və əsas azadlıqlarından istifadə etməsinə və həmin hüquqları həyata keçirmələrinə təminat vermək üçün onların hərtərəfli inkişafını və tərəqqisini təmin etməyə borcludurlar. Qadın Konvensiyasına əsasən dövlətlər vasitələri və nəticələri ehtiva edən öhdəlikləri - qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün müəyyən vasitələrdən istifadə etmək öhdəliyini və bütün mümkün üsullarla nəticələr əldə etmək öhdəliyini öz üzərinə götürürlər (maddə 2): əgər bunu hələ etməyiblərsə, kişi və qadınların bərabərlik prinsipini milli Konstitusiyalarına və ya digər müvafiq qanunvericiliklərinə daxil etməyi və qanunun digər müvafiq vasitələrinin köməyi ilə bu prinsipin praktiki həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər; zəruri hallarda qadınlara qarşı hər hansı ayrı-seçkiliyi qadağan edən sanksiyalar da daxil olmaqla müvafiq qanunvericilik tədbirlərini və digər tədbirləri qəbul etməlidirlər; qadın hüquqlarının kişilərlə bərabərlik əsasında hüquqi müdafiəsini bərqərar etməyi və səlahiyyətli milli məhkəmələrin və digər dövlət idarələrinin köməyi ilə hər hansı ayrı-seçkilik aktına qarşı qadınların müdafiəsini təmin etməlidirlər; qadınlara qarşı hər hansı ayrı-seçkilik aktını və ya hərəkətini həyata keçirməkdən çəkinməyi və dövlət orqanlarının və idarələrinin bu öhdəliyə əsasən hərəkət edəcəklərinə təminat verməlidirlər; qüvvədə olan, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verən qanunların, qərarların, adətlərin və praktikanın dəyişdirilməsi və ya ləğvi üçün, qanunvericilik tədbirləri də daxil olmaqla bütün müvafiq tədbirlər görməlidirlər; özlərinin cinayət qanunvericiliyində qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilən bütün müddəaları ləğv etməlidirlər.

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi Komitəsi (CEDAW) Qadın Konvensiyasının yerinə yetirilməsinə nəzarət üçün təsis edilmişdir. Qadın Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlər onun müddəalarına əməl etməyə borcludurlar. Konvensiya dövlətlərin üzərinə Konvensiyanı həyata keçirmək məqsədilə qəbul etdikləri qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlər üzrə hesabatların hazırlanması, ölkə ərazisində Konvensiya qüvvəyə mindikdən

bir il sonra ilkin məruzənin təqdim edilməsi, vaxtaşırı məruzənin təqdim edilməsi isə dörd ildə bir dəfədən az olmamaqla və ya «CEDAW»-ın tələbi üzrə istənilən vaxt Baş katibə təqdim etmək vəzifəsini qoyur. Lakin təəssüflər olsun ki, «CEDAW» qadın hüquqlarının bilavasitə müdafiəsi üçün vasitələrə (vəziyyətin dəyişməsi üçün həyata keçirilə bilən tədbirlər üzrə dövlətə məsləhətlər verə bilər) və dövlətlərarası şikayətlərə baxılması üçün heç bir mexanizmə malik deyildir.

1995-ci ilin sentyabr ayında Pekində keçirilən IV Ümumdünya Qadın Konfransında Azərbaycan qadınlarından ibarət yüz nəfərlik nümayəndə heyəti iştirak etdi. Konfransda qadınları vəziyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində 12 strateji istiqamət müəyyən edildi. Pekin Konfransından sonra respublikamızda qadınların fəallığı daha da artdı və onların problemlərinə diqqət və maraq çoxaldı. Bu isə Parlament seçkilərində (qadın deputatların sayı 2 dəfə artdı) və qadınların rəhbər vəzifələrdə irəli çəkilməsində özünü göstərməyə başladı.

«CEDAW» Konvensiyasına qoşulması ilə əlaqədar 1996-cı ildə Azərbaycan hökuməti BMT-yə ilkin məruzə təqdim etdi. Bu məruzənin müzakirəsi BMT-nin «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə Komitə»sinin XVIII sessiyasının gündəliyinə daxil edildi. Pekin Platformasına uyğun olaraq «Azərbaycan Respublikasında Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında» AR Prezidenti Heydər Əliyevin Fərmanı (14 yanvar 1998) [8,171] sessiya iştirakçıları tərəfindən yüksək qiymətləndirildi və sessiyanın gedişatına yeni keyfiyyət qazandırdı.

1996-cı ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (BMTİP) respublikadakı qeyri-dövlət qadın təşkilatları üzrə icmalını hazırlanmasını və qadın problemləri üzrə ölkənin tələbatlarının dəyərləndirilməsini stimullaşdırdı. BMT- nin «CEDAW» Konvensiyasına uyğun olaraq kişi-qadın münasibətlərini, qadın probleminin insani hüquqlar baxımından tədqiq, təbliğ və tədris edilməsi üçün 1997- ci ildə respublika hökuməti ilə olan razılaşmaya əsasən BMTİP-nin «Gender və İnkişaf» layihəsinin bir hissəsi kimi Azərbaycanda «Gender İnkişafda layihəsinin reallaşdırılmasına başlandı. Bu layihənin reallaşdırılması haqqında Heydər Əliyev xüsusi təlimatlar verdi. Onun həyata keçirdiyi siyasi islahatlar nəticəsində respublikada demokratiya, siyasi plüralizm, söz və vicdan azadlığı bərqərar oldu. Mövcud vəziyyət vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün son dərəcə əlverişli zəmin oldu. Heydər Əliyev qeyd edirdi ki: «...Biz Azərbaycanda bu gün vətəndaş cəmiyyəti qururuq. Çoxsaylı ictimai təşkilatlar, partiyalar, müxtəlif fondlar və cəmiyyətlər vətəndaş cəmiyyətinin strukturunu təşkil edərək Azərbaycanda bir çox mühüm məsələlərin həllində dövlətlə uğurlu əməkdaşlıq edirlər...» [1, 48]. 1998-ci ildə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında böyük rolu olan Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının fəallığı artdı.

«Gender İnkişafda» layihəsinin fəaliyyətdə olduğu müddətdə ölkə Prezidentinin 1998-ci il 14 yanvar tarixli, «Azərbaycan qadınlarının rolunun artırılması haqqında» Sərəncamı dərc edilmişdi [8, 172]. Sərəncamda dövlət strukturları tərəfindən daha çox diqqət tələb edən sahələr müəyyənləşdirilmişdi. Heydər Əliyevin həmin gün verdiyi digər bir fərman ilə (14 yanvar 1998-ci il) ölkədə qadınların problemlərinin həllinə yönəldilmiş qadın siyasətini həyata keçirmək məqsədi ilə xüsusi bir qurum - Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi (QPDK) yaradıldı. Nazirlər Kabinetinə ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni həyatında qadınların rolunu artırmaq məqsədi ilə müvafiq təkliflər hazırlamaq tapşırıldı. 1998-ci il fevralın 20-də Prezident Fərmanı ilə Komitə haqqında Əsasnamə təsdiq edildi, onun statusu müəyyən edildi. Komitəyə müvafiq səlahiyyətlər, maliyyə, insan və texniki resurslar verilmiş və bununla qadınların durumunun yaxşılaşdırılması ilə bağlı hökumətin qəbul etdiyi bütün qərarlara təsir etmə mexanizmi yaradılmışdır.

QPDK-nın məqsədi Əsasnaməyə uyğun öz işlərini quraraq fəaliyyət göstərdiyi müddətdə qadın hərəkəti sahəsində demokratik siyasətin həyata keçirilməsi, qadınların respublika həyatında fəal iştirakını təmin etmək, Azərbaycan dövlətçiliyinin, iqtisadiyyatının və suverenliyinin möhkəmləndirilməsi üçün qadınların yaradıcı, intellektual potensialından istifadə etmək, siyasi, iqtisadi, sosial, məişət və s. sahələrdə qadınların hüquqlarını müdafiə etməkdir.

QPDK öz fəaliyyətində aşağıdakı strateji prinsip və məqsədlərə əsaslanırdı: Cinslər arasında bərabərlik məsələsinin qanunvericiliyə, ictimai siyasətə, dövlət proqramları və layihələrinə daxil edilməsi; gender üzrə təşkil edilmiş statistik məlumatlar və informasiyanın hazırlanması və yayılması.

Komitənin qarşısında duran vəzifələr isə: qadınların sosial problemlərinin həlli, onların hüquqlarının qorunması, müxtəlif peşələrə yiyələnməsi, yenidən hazırlıq keçməsi və ixtisaslarının artırılması, iş yerləri ilə təmin edilməsi üçün müvafiq dövlət və ictimai təşkilatlarla birlikdə tədbirlərin görülməsi; qadınların beynəlxalq hüquq sənədlərində əks olunmuş hüquqlarını müdafiə etmək üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi; qadın təşkilatları, federasiyalar və birliklərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi; dövlət strukturları və qadın qeyri-hökumət təşkilatları, habelə beynəlxalq qadın təşkilatları arasında qarşılıqlı əlaqələri inkişaf etdirmək üçün tədbirlərin görülməsi; qaçqın və məcburi köçkün qadınların, habelə imkansız ailələrdən olan qadınların sosial problemlərinin öyrənilməsi və onların həlli üçün müvafiq dövlət orqanlarına müraciət edilməsi; qadınlarla bağlı dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri üzrə təkliflərin hazırlanmasından ibarət idi.

1998-ci il sentyabrın 14-15-də Azərbaycan qadınlarının I qurultayı keçirildi. Qurultay qadınların fəallığı və onların həll edilməmiş problemlərinin təhlili baxımın-

dan mühüm hadisə olmuşdur. Qurultayda Azərbaycan qadınlarının Milli Şurası yaradıldı. Dövlət başçısı Heydər Əliyev Azərbaycan qadınlarının I qurultayında Pekin konfransında qəbul edilmiş 12 strategiyadan biri olan gənc qızların problemlərinə toxunaraq, xüsusi konfrans keçirilməsini təklif etdi və bu konfrans 1998-ci il dekabrın 15-də keçirildi. Konfransda 22 maddədən ibarət qərar qəbul edildi.

1999-cu ilin yanvarında BMTİP-nin Azərbaycanda «Gender İnkişaf layihəsi» II mərhələsinə qədəm qoydu. Onun əsas fəaliyyət istiqaməti respublikada gender mərkəzinin yaradılması, gender araşdırmalarında təşəbbüskarlıq və yardım göstərilməsi, maarifləndirici gender kurslarının təşkili və QPDK-ya texniki yardım göstərməkdən ibarət idi. İlk dəfə olaraq ölkənin əsas problemlərindən olan məcburi köçkünlərlə, qadın və uşaqlarla bağlı statistik məlumat toplusu hazırlanıb nəşr edildi.

«Gender İnkişafda» layihəsi çərçivəsində QHT-nin potensialının artırılması üçün böyük vəsait ayrılmış və həmin vəsait hesabına bir sıra texniki məsələlər həll edilmişdir. Layihə tərəfindən QHT-lərinə dəstək verilmiş, qadınların sosial fəallığı artırılmış, müxtəlif treninqlər, seminarlar, konfranslar keçirilmişdir. Qurum seçkilər ərəfəsində xüsusi fəallıq göstərmiş, əhali arasında məqsədyönlü təbliğatın aparılması üçün konkret işlər görmüşdür. Mövzu baxımından rəngarəng olan və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alan, sadə formada tərtib edilmiş çağırışlar və plakatlar böyük tirajla hazırlanıb paylanmışdır. Layihənin dəstəyi ilə «Gender Azərbaycanda» bülleteni buraxılmışdır [7]. 2000-ci ilin mart ayından isə layihə hesabına Azərbaycanda ilk dəfə olaraq Azərbaycan Beynəlxalq Elmi-Kütləvi jurnalı - «Genderşünaslıq» (Azərbaycan və ingilis dillərində) çap edilmişdir.

Azərbaycan qadınlarının fəallığının artması istiqamətində önəmli hadisə olan AR Qadınlarının II qurultayı 2003-cü il sentyabrın 27-də Respublika Sarayında keçirilmişdir. Qurultayda başqa məsələlərlə yanaşı, koordinatorların fəaliyyəti qiymətləndirilmiş, nailiyyətlərlə yanaşı çatışmazlıqlar da müəyyən edilmiş və gələcək inkişaf perspektivlərinin ilkin konturları dəqiqləşdirilmişdir. Qurultay iştirakçıları Azərbaycan xalqına üz tutaraq Vətən torpaqlarının bütövlüyü uğrunda sıx birləşməyə, uşaqları milli ruhda böyütməyə, ölkənin azad, firavan gələcəyi uğrunda birgə mübarizəyə səsləmişdilər.

Uşaqlar və gənclər arasında arzuolunmaz halların qarşısının alınması məqsədilə lazımi tədbirləri gücləndirməklə Heydər Əliyev yetişməkdə olan gənc nəslin mənəviyyatına narkomaniyanın daxil olmasına, onun təsiri altında törədilən cinayətlərə, gənc nəslin əxlaqsız hərəkətlərə cəlb edilməsinə qarşı sərt və qətiyyətli addımlar atdı. Belə ki, «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsinə və narkomanlığın yayılmasına qarşı mübarizə üzrə Ümummilli Proqram»

Prezidentin 15 iyul 2000-ci il tarixli 371 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. QPDK bu Fərmana əsaslanaraq qadınlar arasında proqramın 2,4 və 2,18 bəndlərində Komitəyə aid nəzərdə tutulmuş tapşırıqlara müvafiq olaraq təbliğatı genişləndirdi. Qadınlar arasında narkomanlığın mövcudluğu, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsində qadınların iştirakı və bu cinayətlərə təhrik olunma hallarının qarşısının alınması məqsədi ilə ictimaiyyətin, o cümlədən qeyri-hökumət qadın təşkilatlarının, şəhər, rayon, Nazirlik, komitə, digər mərkəzi təşkilatların, ali məktəblərin, AMEA, institutların qadın problemləri ilə məşğul olan nümayəndələrin iştirakı ilə konfrans, seminar və toplantılar keçirilmiş, bu sahədəki problemlərin həllində onların rolundan geniş danışılmışdır. 2003-cü ilin dekabr 3-ü də BMT-nin təşəbbüsü ilə yaradılmış Mərkəzi Asiyada narkotiklərə nəzarət üzrə regional əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu üzvlərinin 5-ci görüşündə QPDK-nın sədri Zəhra Quliyeva çıxış edərək müzakirə olunan narkotiklərlə cinayətkarlıq və s. məsələlərə münasibətini bildirmiş, qadınlar, qızlar, o cümlədən gənclər arasında antinarkotik təbliğatın aparılması, maariflənmə və müalicə, reabilitasiya problemlərinə diqqətin artırılmasının önəmliyini qeyd etmişdir. Ümummilli Lider bu işə böyük önəm verərək qeyd edirdi ki, «Səhiyyə, təbliğat orqanları narkomaniyanın insan üçün, bəşəriyyət, cəmiyyət üçün nə qədər təhlükəli, faciəli olduğunu hərtərəfli açıb göstərməli və insanları bu xəstəliyə qurşanmaqdan çəkindirməlidir» [6].

Prezident Heydər Əliyev cəmiyyətdə qadının rolunun yüksəldilməsi məsələsinə diqqət göstərərək, onların dövlət strukturlarında, parlamentdə, siyasi və ictimai təşkilatlarda geniş təmsil olunmasına çalışmışdır. AR Konstitusiyasının 55-56-cı maddələrində qadınlar da daxil olmaqla bütün vətəndaşların dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ təsbit edilir [4, 18]. Onlar dövlət orqanlarında qulluq etmək və bütün seçkilərdə qeyri-şərtsiz iştirak etmək hüququna malikdirlər.

«Azərbaycan Respublikasında Dövlət Qadın Siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında» 6 mart 2000-ci il tarixli Fərmanı ilə AR-nın bütün dövlət qurumlarında fəaliyyət növü nəzərə alınmaqla qadınların rəhbərlik səviyyəsində kişilərlə bərabər təmsil olunması, Dövlət Statistika Komitəsinə QPDK ilə birlikdə standartlara cavab verən statistik məlumatın hazırlanması, Nazirlər Kabinetinə ölkədə gedən iqtisadi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən işlərdə gender siyasəti tələblərini rəhbər tutaraq qadınlar üçün kişilərlə bərabər imkanlar yaradılması, qaçqın və məcburi köçkün qadınların məşğulluğunun təmin edilməsi üçün onların münasib işlə təmin edilməsi proqramının hazırlanıb həyata keçirilməsi, qadınların hüquqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədi ilə AR-nın qanunlarında dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barəsində təkliflərin irəli sürül-

məsi haqqında tapşırıqların verilməsi ölkə Prezidentinin respublika əhalisinin yarından çoxunu təşkil edən qadınlara böyük diqqəti idi.

2000-ci ilin ilk aylarında AR-da Nazirlər Kabineti tərəfindən Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı (MFP) hazırlanmışdır. Bu plan 1995-ci ildə Azərbaycanın qoşulduğu «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında» Konvensiya və Pekin Fəaliyyət Platformasında qəbul edilmiş strategiyalar əsasında respublikadakı mövcud vəziyyəti və prioritetləri nəzərə almaqla tərtib edilmişdir. Plan problemlərin beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə həllinə yönəldilmiş nazirlik, komitə, qeyri-dövlət və beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə hazırlanmış və bütün problemli sahələrdə gender bərabərliyinə yönəldilmiş dövlət sənədidir. «Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı (2000-2005)» adlanan bu sənədi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 6 mart 2000-ci il tarixli, 33 sayılı qərarı ilə təsdiq etmişdir»[8, 355-382].

Sənəd dövlət proqramlarının hazırlanmasını, habelə qadın problemləri ilə əlaqədar konkret təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Milli Fəaliyyət Planında qadınlara qarşı zorakılığın bütün formalarının, qadın ticarətinin, istismarının, fahişəliyinin qarşısının alınması məsələlərinə ayrıca bir bölmə həsr edilmişdir. Sənəddə qadın hüquqlarının pozulmasında təqsirkar şəxslərə qarşı qanunla nəzərdə tutulan qaydada məsuliyyətə cəlb etmə də daxil olmaqla, müvafiq ölçülərin götürülməsi nəzərdə tutulur.

MFP-ni həyata keçirmək və gender tarazlığına nail olmaq üçün QPDK-də İdarələrarası Şura təsis edilmişdir. Dövlət idarələrinin nümayəndələri və qadın QHT-lərindən ibarət olan Şura koordinasiya funksiyasını yerinə yetirir. İdarələrarası Şuranın üzvləri müntəzəm görüşlər keçirərək MFP-nin icra vəziyyətini müzakirə edir, maneələri və onların həlli yollarını müəyyən edirlər. Azərbaycan Respublikasında qadınların vətəndaş, sosial-iqtisadi və siyasi hüquqlarına dair qanunvericiliyinin tətbiqi ümumi yuridiksiyalı məhkəmələr və Konstitusiyə Məhkəməsi tərəfindən təmin edilir. Lakin hazırda məhkəmə sistemi xaricində olan təşkilatlar da mövcuddur: Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Əfv Komissiyası; Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi; Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi; İnsan Hüquqları üzrə Parlament Komissiyası və b.

MFP-də qadınların hakimiyyət orqanlarında və qərar qəbul edilməsi proseslərində iştirakı üçün IV Ümumdünya Qadınlar Konfransının Pekin Fəaliyyət Platformasına əsaslanaraq Ədliyyə Nazirliyi və Elmlər Akademiyası tərəfindən «Qadın və hakimiyyət» və ya «Qadın və İdarəetmə» Proqramının hazırlanması, müvafiq icra orqanları və QPDK tərəfindən hakimiyyət orqanlarında və qərarların qəbul edilməsi işində qadınların kişilər-

lə bərabər təmsil olunması ilə bağlı tədbirlərin görülməsi, cavabdeh orqanlar tərəfindən qadınların seçkilərdə, siyasi və ictimai həyatda iştirakının fəallaşdırılması və s. tədbirlər nəzərdə tutulur. MFP həmçinin məhkəmə sistemində, prokurorluq orqanlarına gender bərabərliyinə nail olmağa və qadın zorakılıq problemlərinə qarşı diqqəti artırmağa imkan verir» [8, 380-381]. AR-nın Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsindəki müddəalara əsasən, əmək münasibətlərində cinsi mənsubiyyətinə və digər amillərə görə işçilər arasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verən işəgötürən və ya digər fiziki şəxs qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq məsuliyyət daşıyır.

Məhz elə bu siyasətin nəticəsidir ki, Heydər Əliyevin apardığı məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində həmin illər ərzində bütün sahələrdə - siyasi, iqtisadi, sosial və digər hüquqların müdafiəsi sahəsində dövlət strukturlarında və QHT-lərində rəhbər vəzifələrdə çalışan qadınların sayının çox olmasıdır. Qadınların cəmiyyətdə artan fəallığı, idarəetməyə doğru irəliləyişləri bizə gələcəyə nikbin baxmağa əsas verir.

AR-nın bütün Qanunları və normativ hüquqi aktlarında qadınların bərabər hüquqlarının təsbit edilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu qanunlarda qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verən müddəalar yoxdur və qanun çərçivəsində insanlar cinsi mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırılmır. Qanunvericilik insan hüquqları və mənafelərini cinsi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq qoruyur və əsas beynəlxalq humanitar aktların tələblərinə cavab verir. Lakin qanunların konkret işlərdə gerçəkləşdirməsi mexanizmləri hazırlanmamışdır. Qanunvericilikdəki müddəalara gender baxımından düzəlişlər etmək üçün tədbirlər hazırlanmalıdır ki, cinsi bərabərlik de-yure daha hərtərəfli təsbit olunsun, kişi və qadınlar üçün bərabər imkanlar de-facto təmin edilsin. Qüvvədə olan qanunların əksəriyyətinin sovet dövründə qəbul edilməsini və hazırda onların beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılmasına ehtiyac duyulduğunu nəzərə alsaq, bəzi gender qeyri-bərabərliyinin olmasının səbəbləri aydınlaşır. Bununla yanaşı qanunlarda fizioloji xüsusiyyətləri (bir sıra hallarda yerli ənənə və xüsusiyyətləri) nəzərə alaraq qadınların «xeyrinə» kişilərə qarşı «pozitiv diskriminasiya» hallarına rast gəlinir. Qanunların bu maddələrində qadın və kişi arasında bəzi fərqlər təsbit edilir, qadınlar üçün iş yerində və ailədə xüsusi güzəştli şərtlər müəyyənləşdirilir. Məsələn, baxmayaraq ki, Konstitusiyada hərbi mükəlləfiyyət barədə heç bir məhdudiyyət nəzərdə tutulmayıb (maddə 76: 2, 24), əslində həkimlər istisna olmaqla, qadınlar hərbi xidmətə çağırılmırlar. Cinayət Məcəlləsində qadınlar tərəfindən və ya onlara qarşı törədilmiş cinayətlərlə bağlı 15 maddə vardır. Bundan əlavə, elə cinayətlər vardır ki, onlara görə ancaq kişilər cəzalandırılır, halbuki bu cinayətləri qadınlar da törədə bilər (zorlama, nikaha daxil olmağa mane olma, poliqamiya və s.). Qadınlara

kişilərdən fərqli olaraq bir sıra ağır cəza tədbirləri (ömürlük həbs cəzası, həbs müddətinin çəkilməsi zamanı xüsusi saxlama rejimi) tətbiq edilmir. Bu cəza tədbirləri qadınlar üçün ölüm hökmünün ləğvindən bir il əvvəl aradan götürülmüşdür.

Əhalinin sosial müdafiəsi sosial hüquq anlayışı ilə bilavasitə bağlıdır. Sosial hüquq cəmiyyətin, sosial qrupun və şəxsin inkişafı üçün məqsədəuyğun sayılan, insanların həyat fəaliyyətini təmin edən hüquqi normaların toplusudur. Sosial hüquqlara əsasən əmək hüququ, iş yerini sərbəst seçmək hüququ, dövlətin hüduqları daxilində sərbəst yerləşmə və yaşayış yerini sərbəst seçmə hüququ, ədalətli və sərfəli əmək şəraiti, işsizlikdən müdafiə hüququ, sosial təminat və sosial sığorta hüququ, ədalətli və qənaətləndirici haqq almaq hüququ, bərabər əməyə görə bərabər əmək haqqı hüququ, nikaha girmək və ailə qurmaq hüququ, ailənin, anaların, körpələrin, uşaqların, ahılların müdafiə, eləcə də müvafiq sosial və maddi təminat hüququ, insanın və onun ailəsinin müvafiq zəruri rifah halını, sağlamlığını saxlayan həyat səviyyəsi hüququ, istirahət və asudə vaxtı keçirmək hüququ, təhsil hüququ, mədəni həyatda iştirak hüququ, sosial və tibbi yardım hüququ daxildir [13]. Qadınların sosial hüquqları ilə bağlı həyata keçirilən əmək siyasəti indiyə qədər respublikada qadınların analıq və ailə vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar güzəştlər, imtiyazlar və əlavə təminatların verilməsi ilə onların əməyinin yüngülləşdirilməsi prinsipinə əsaslanır. Qanunvericilik səviyyəsində qadınların məşğulluğu ilə bağlı ayrı-seçkiliyə yol verən norma ümumiyyətlə mövcud deyildir. Qadınların faktiki məşğulluğunu təmin etmək üçün yüksək səviyyədə bir sıra qərarlar qəbul edilmiş, habelə dövlət məşğulluq xidməti tərəfindən müvafiq tədbirlər görülmüşdür. Əmək hüququ hər kəsin ayrılmaz hüququ olaraq AR Konstitusiyasının 35-ci maddəsi ilə təmin edilir [4, 13]. 1999-cu il iyulun 1-dən qüvvəyə minmiş Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsinə əsasən qadınlara və sosial müdafiəyə ehtiyacı olan digər şəxslərə əmək münasibətlərində güzəştlərin, imtiyazların və əlavə təminatların müəyyən edilməsini müvafiq hüquqi normalarla təsbit edilir.

Hamilik, analıq məzuniyyəti, sosial məzuniyyət, sağlamlıq və iş yerində qadınların təhlükəsizliyini qorumaq üçün AR-nın Əmək Məcəlləsinin 79, 91, 94, 98, 112, 117, 125, 126, 127, 130, 133, 135, 140, 228, 240-245, 252 maddələrində müvafiq tədbirlər nəzərdə tutulur [3, 63, 70, 71, 74, 80, 84, 89, 90-92, 94-96, 159, 166, 168, 169, 172; 756, 146-152].

Bu qanun kifayət qədər geniş olub həyatın, təsərrüfat fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələri və dövrlərində qadınların çox müxtəlif çeşidli hüquqlarının təmin olunması və qorunması mexanizmlərinin tam hüquqi əsasını yaradır. AR-ın 2001-ci ilin avqustunda qüvvəyə minmiş «Məşğulluq haqqında» [12] qanununun 6.2.1.maddəsinə görə irqindən, milliyətindən, dilindən, cinsindən, ailə vəziyyətindən, ictimai-sosial mənsəyindən, yaşayış yerindən, əmlak vəziyyətindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və

digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlara əmək və məşğulluğu sərbəst seçmək hüququnun həyata keçirilməsində bərabər imkanların təmin edilməsi məşğulluq sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətidir.

Peşə hazırlığı, ixtisasın artırılması və yenidən hazırlıq keçmə hüququ «Məşğulluq haqqında» Qanunun 19-cu maddəsi əsasında təmin edilir və bu sahədə qadınlara qarşı heç bir məhdudiyyət qoyulmur.

Pensiya təminatı sisteminin yenidən qurulması məqsədi ilə «Azərbaycan Respublikasında pensiya islahatı» Konsepsiyası işlənilib hazırlanmış və Respublika Prezidentinin 17 iyun 2001-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuşdur. Bu konsepsiyaya əsasən pensiya islahatlarının məqsədi pensiyaların yaşayış minimumunun təmin edilməsi, pensiya məbləğlərinin ödənilən sığorta ilə əlaqəsinin yaxınlaşdırılması kimi mühüm vəzifənin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Respublikada pensiya qanunvericiliyində qadınlar üçün bir sıra güzəştlər nəzərdə tutulur. «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» [14] Qanuna əsasən kişilər 62 yaşına çatdıqda və azı 25 il stajı olduqda; qadınlar 57 yaşına çatdıqda və azı 20 il stajı olduqda pensiyaya çıxma hüququ verilir. Üç və daha çox uşağı olan və onları səkkiz yaşınadək tərbiyə etmiş qadınlar 51 yaşına çatdıqda və azı 16 il iş stajı olduqda onlara güzəştli pensiyaya çıxma hüququ verilir. Uşaqların sayı artdıqca qadının pensiyaya çıxmaq üçün tələb olunan yaş həddi və iş stajı da müvafiq olaraq bir il azaldılır. 9 uşağı olan və onları səlciz yaşınadək tərbiyə etmiş qadınlar 45 yaşı və azı 10 il iş stajı olduqda yaşa görə pensiya almaq hüququna malikdirlər.

Anadangəlmə əlil olan, uşaqları səkkiz yaşınadək tərbiyə etmiş analar 50 yaşına çatdıqda və azı 15 il iş stajı olduqda yaşa görə pensiya almaq hüququna malikdirlər. Bu halda uşağın qayğısına qalmağa sərf edilmiş vaxt iş stajına daxil edilir. Əlil pensiyaçılara təqaüd AR-nın «Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» Qanununda müəyyən edilmiş qaydada təyin edilir. Qadınlar üçün güzəştlərin nəzərdə tutulduğu əlilliyə görə pensiyaların təyin edildiyi müddət istisna olmaqla, əlilliyə görə pensiyaların müəyyən edilməsi və onların məbləği cinsdən asılı deyildir.

«Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında» Qanunun 35-ci maddəsinə görə pensiyalar həkim-əmək ekspert komissiyasının müəyyən etdiyi bütün əlillik dövrü üçün 62 yaşından yuxarı əlil kişilərə və 57 yaşından yuxarı əlil qadınlara ömürlük təyin edilir və onlar yalnız öz ərizələrinə əsasən yenidən müayinədən keçə bilirlər. Bu norma ayrı-seçkiliyə yol vermir, bu, pensiyaların yaş əsasında təyin edilməsinə əsaslanan mövcud şəraitlə əlaqədardır ki, həmin yaş həddi kişilərlə müqayisədə (62 yaş) qadınlar üçün daha güzəştli (57) təyin edilmişdir. Bu o deməkdir ki, qadının kişiyyə nisbətən təqaüdə daha erkən çıxma hüququ vardır.

Pensiyaların qeyd olunmuş növlərindən başqa Azərbaycan Respublikasında əmək qabiliyyəti olmayan, işləməyən vətəndaşların ayrı-ayrı kateqoriyalarına onların əmək pensiyası almaq hüququ olmadıqda sosial pensiyalar təyin edilir.

Bu pensiyaların həcmi cinsi mənsubiyyətdən asılı deyildir. Həmin pensiyalar qadınlara təyin edilərkən yuxarıda qeyd olunan yaş güzəştləri tətbiq edilir, yəni sosial təqaüd alma hüquqları bərabər olduqda qadınlar sosial pensiyanı 62 yaşına çatanda ala bilərlər (kişilər 65 yaşına). Bundan başqa 57 yaşına çatmış, əmək qabiliyyəti olmayan işləməyən, 3 və daha çox uşaq doğub 8 yaşınadək tərbiyə etmiş qadınlar, habelə uşaqlıqdan əlil olanların 57 yaşına çatmış anaları həmin uşaqları 8 yaşınadək tərbiyə etmişlərsə, sosial pensiya almaq hüququna malikdirlər. İşçilər xəstələndikdə onların sosial təminat hüququ, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun vəsaitləri hesabına müvəqqəti işsizlik üzrə müavinətin verilməsi ilə təmin edilir. Bu müavinətin həcmi və verilmə qaydası işçinin cinsi mənsubiyyətindən asılı deyildir və əmək stajının müddətindən asılı olaraq aşağıdakı kimi ödənilir: əmək haqqının 150 faizi-əlillər üçün; əmək haqqının 100 faizi-ümumi əmək stajı 8 və daha artıq olan işçilərə; himayəsində 16 yaşına çatmamış uşaqları (18 yaşınadək təhsil alan) və ya birdən artıq uşağı olanlara; əmək haqqının 80 faizi-ümumi əmək stajı 5 ildən 8 ilədək olan işçilərə; 21 yaşına çatmamış, heç bir valideyni olmayan 5 ilədək iş stajı olan yetimlərə; əmək haqqının 60 faizi-ümumi əmək stajı 5 ilədək olan işçilərə.

Sosial müdafiə sahəsində qanunvericilik yuxarıda qeyd edilən sosial təminat hüququnun təmin edildiyi qanunlar və hüquqi-normativ aktlardan ibarətdir. AR qanunvericiliyinin bütün sahələrində qadınlar üçün bərabər və güzəştli imkanların təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Məsələn, müqavilələrin bağlanması və şəxsi mülkiyyətin idarə olunması üzrə AR mülki hüquq sahəsindəki qanunvericilikdə olan prinsiplərdən biri mülki hüquq subyektlərinin bərabərliyi. Bu, AR-nın 1999-cu il dekabrın 28-də təsdiq edilmiş Mülki Məcəlləsinin 6.1.1-ci maddəsi ilə təsbit edilmişdir [5, 13]. Qeyd olunan məcəllənin 26/2, 3, 6-cı maddələrinə əsasən, fiziki şəxs (kişi və qadın) hüquq və vəzifələri öz adı ilə əldə edir və həyata keçirir, bu isə o deməkdir ki, qadın kredit almaq, daşınmaz əmlak və ya başqa mülkiyyət hüququ da daxil olmaqla, müqavilələr bağlamaq, eləcə də başqa kommersiya əqdlərini öz adından həyata keçirmək hüququna malikdir. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada fiziki şəxs təxəllüsdən (uydurma addan) istifadə edə bilərlər. Başqa şəxsin adı ilə hüquq və vəzifələr əldə edilməsinə yol verilmir [5, 20-21]. AR Ailə Məcəlləsinin 33 və 34-cü maddələrinin müddəalarına əsasən, ər-arvadın ümumi əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququ onların qarşılıqlı razılığı əsasında həyata keçirilir [2, 36]. Ɖr-arvadın

ümumi əmlakı üzərində sərəncam əqdini onlardan biri həyata keçirirsə, bu halda güman edilir ki, o, digərinin razılığı ilə hərəkət edir.

AR-nın 28 dekabr 1999-cu il tarixli «Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında» Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, vəkillər öz fəaliyyətlərini, eləcə də vəkillər kollegiyası üzvlərinin bərabərliyi prinsipi əsasında həyata keçirirlər. Yuxarıda deyilənlərin əsasında demək olar ki, bizim dövlətdə qadınlar məhkəmələrdə təmsil etdikləri şəxslərin nümayəndəsi olan, andlı iclasçı qismində xidmət etmək hüququna malikdirlər, eləcə də AR məhkəmələrində hakim kimi işləyə bilirlər. Təsədüfi deyildir ki, hazırda ölkədə hakimlər korpusunun 14%-ni qadın hüquqşünaslar təşkil edir.

AR Konstitusiyasının 61-ci maddəsinə əsasən, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır. Qadın və kişinin hüquqi xidmətlərdən istifadə hüquqları bərabərdir [4, 20].

AR Ailə Məcəlləsinin 2-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllə nikahın bağlanması, nikaha xitam verilməsi və onun etibarsız sayılması qaydaları və şərtlərini müəyyən edir, ailə üzvləri (ər-arvad, valideynlər, uşaqlar), eləcə də ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmək və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir, valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyəyə götürülməsi qaydalarını müəyyən edir [2, 7].

Ailə münasibətlərinin hüquq tənzimi qadınla kişinin nikahının könüllülüyü, ər-arvadın hüquq bərabərliyi, ailədaxili məsələlərin qarşılıqlı razılıq əsasında həll olunması, uşaqların ailə tərbiyəsinin üstünlüyü, onların inkişafına qayğı, ailənin yetkinlik yaşına çatmayan və əmək qabiliyyəti olmayan üzvlərinin hüquq və mənafelərinin müdafiəsinin təmin olunması prinsiplərinə uyğun həyata keçirilir.

Qeyd olunan məcəllənin 29-cu maddəsində deyildiyi kimi, AR Konstitusiyasında təsbit edilmiş qadın və kişinin hüquq bərabərliyinə uyğun olaraq ər və arvad ailə münasibətlərində bərabər şəxsi və əmlak hüquqlarına malikdirlər. Analıq, atalıq, uşaqların tərbiyəsi və təhsili, eləcə də ailənin digər məsələləri ər-arvadın hüquq bərabərliyi prinsipinə uyğun olaraq birgə həll edilir. Ər (arvad) özünə məşğuliyyət, sənət və yaşayış yeri seçməkdə azaddırlar. Ər-arvad ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yardım və hörmət hissi əsasında qurmalı, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməli, övladlarının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmalı və onların sağlamlığının qayğısına qalmalıdırlar. Ailə Məcəlləsinin 1.4 və 1.5-ci maddələrinə əsasən, AR-da nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi dövlət tərəfindən həyata keçirilir və yalnız AR-nın Ədliyyə Nazirliyinin vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanında bağlanmış nikah tanınır [2, 5].

Dini kəbinkəsdirmə (dini nikah) hüquqi əhəmiyyətə malik deyildir. Bu müddəa AR-nın Ədliyyə Nazirliyinin vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanlarının yaradılmasınadək bağlanmış dini nikahlara və onların təsdiqinə dair sənədlərə, doğum, nikahın bağlanması, nikahın pozulması və ölüm haqqında sənədlərə aid deyildir.

Ailə Məcəlləsinin 2.3 və 2.4-cü maddələrinə əsasən, nikah kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədi ilə AR-nın Ədliyyə Nazirliyinin vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanında qeydiyyatla alınan könüllü ittifaqdır [2, 7]. Nikaha daxil olarkən və ailə münasibətlərində vətəndaşların hüquqlarının hər hansı formada məhdudlaşdırılması qadağandır. Azərbaycan Respublikasında poliqam nikahlar qanunla qadağandır.

Ailə Məcəlləsinin 23.4-cü maddələrinə əsasən ər (arvad) nikahın pozulması haqqında şəhadətnaməni alana qədər yenidən nikaha daxil ola bilməz. 36-cı maddəyə əsasən, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi nikah dövründə, eləcə də onlardan birinin tələbi ilə nikah pozulduqdan sonra, habelə kreditor ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakının onlardan birinin payına yönəltmək üçün ümumi əmlakın bölünməsi tələbi barədə ərizə verdikdə həyata keçirilir [2, 39].

Ailə Məcəlləsinin 32.1, 33 və 38-ci maddələrinə əsasən, nikah müddətində ər-arvadın əldə etdikləri əmlak, onların ümumi birgə mülkiyyəti hesab edilir [2, 35, 37, 42]. ər-arvadın ümumi əmlak üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququ onların qarşılıqlı razılığı əsasında həyata keçirilir.

AR Ailə Məcəlləsinin 17.1-ci maddəsinə görə, ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqları olmadıqda, nikaha onların razılığı əsasında AR-nın Ədliyyə Nazirliyinin vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanında xitam verilə bilər [2, 13]. Arvadın hamiləliyi dövründə və ya uşağın doğulmasından sonra 1 il müddətində arvadın razılığı olmadan ər nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz

AR Ailə Məcəlləsinin 84-87-ci maddələrinə əsasən, ər və arvad bir-birinə maddi cəhətdən kömək etməlidirlər [2, 91-99]. Bu köməyin göstərilməsindən imtina edildikdə və ər-arvad arasında alimentin ödənilməsi barədə saziş olmadıqda, aşağıdakı şəxslər buna zəruri vəsaitə malik olan digər tərəfin aliment ödəməsini məhkəmə qaydasında tələb etmək hüququna malikdirlər: əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan ər və ya arvad; hamiləliyi dövründə və ümumi uşaqlarının doğulduğu gündən üç il ərzində arvad; əlil ümumi uşağa qulluq edən və ehtiyacı olan ər və ya arvad-uşaq on səkkiz yaşına çatana qədər; I qrup əlil ümumi uşağa qulluq edən və ehtiyacı olan ər və ya arvad.

Aşağıdakı şəxslər nikah pozulduqdan sonra zəruri vəsaitə malik olan keçmiş ər-dən (arvaddan) aliment ödəməyi tələb etmək hüququna malikdirlər:

-hamiləliyi dövründə və ümumi uşaqlarının doğulduğu gündən üç il ərzində keçmiş arvad;

-yetkinlik yaşına çatmamış əlil ümumi uşağa və ya uşaqlıqdan I qrup əlil olan ümumi uşağa qulluq edən və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad); -nikah pozulana qədər və ya nikah pozulduğu gündən bir il ərzində əmək qabiliyyətini itirən və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad);

-ər-arvad uzun müddət nikahda olmuşlarsa, nikah pozulduğu andan beş il müddətindən gee olmayaraq pensiya yaşına çatan və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad).

Alimentin miqdarı və nikah pozulduqdan sonra onun keçmiş ərə (arvada) ödənilməsi qaydası keçmiş ər-arvad arasındakı sazişlə müəyyən edilə bilər. Aliment ödənilməsi barədə ər-arvad və ya keçmiş ər-arvad arasında saziş olmadıqda, məhkəmə qaydasında ərə (arvada) və ya keçmiş ərə (arvada) ödənilməli olan alimentin məbləği məhkəmə tərəfindən keçmiş ərin (arvadın) ailə və maddi vəziyyəti, tərəflərin diqqətəlayiq olan maraqları nəzərə alınmaqla, hər ay ödənilməsi məcburi olan sabit pul məbləği formasında müəyyən edilir.

Məhkəmə aşağıdakı hallarda əri (arvadı) nikah dövründə və nikah pozulduqdan sonra maddi yardıma ehtiyacı olan və əmək qabiliyyəti olmayın arvadı (əri) saxlamaq vəzifəsindən azad edə və bu vəzifəni müəyyən müddətlə məhdudlaşdırma bilər:

-maddi yardıma ehtiyacı olan ər (arvad) əmək qabiliyyətini spirtli içkilərin, narkotik vasitələrin qəbulu və ya qəsdən törətdiyi cinayət əməli nəticəsində itirdikdə;

-aliment ödənilməsini tələb edən ər (arvad) ailədə ləyaqətsiz davrandıqda; -nikah çox çəkmədikdə.

Uşaqların tərbiyəsi və təhsilinə aid olan bütün məsələlər uşaqların hüquq və mənafeləri, onların rəyi nəzərə alınmaqla, valideynlərin qarşılıqlı razılığı əsasında həll olunur. Valideynlər (onlardan biri) öz aralarında olan narazılığı həll etmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya məhkəməyə müraciət edə bilərlər. Valideynlər ayrı yaşadıqda uşaqların yaşayış yeri onların razılığı ilə həll edilir. Valideynlər arasında razılıq olmadıqda məhkəmə mübahisəni uşaqların hüquq və mənafeləri, onların rəyini (uşaqların qardaş və bacılarına, valideynlərdən hər birinə olan bağlılığı, valideynlərin əxlaqı və digər şəxsi keyfiyyətləri, uşağın yaşı, onun inkişafı və tərbiyəsi üçün şərait yaradılması) nəzərə almaqla həll edir.

Məlumdur ki, 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında» Konvensiyaya qoşulmuşdur və bununla əlaqədar olaraq qadınlarla kişilərin bərabərliyi baxımından Milli Qanunver-

ciliyin təhlili aparılmışdır. Təqdim olunmuş cədvəl 48(əlavələr) həmin təqvimə özündə əks etdirir.

QPDK Milli Qanunvericiliyin tam gender ekspertizası üzrə proqram hazırlanmasına və onun gender bərabərliyi baxımından adekvat gerçəkləşdirilməsi üçün bir sıra tədbirlər tövsiyə edir ki, bu, kişilər və qadınlarla bağlı gender uyğunsuzluqlarını qanunların tətbiq edildiyi konkret halları aşkar edilməsinə kömək edəcək və AR-da mövcud olan qanunvericiliyi beynəlxalq hüquqi məkana daha sıx qovuşmasına təkan yaradacaqdır [9, 169].

İnsan hüquq və azadlıqlarının fundamental prinsiplərinin qərar tutmasına zəmin yaradan ardıcıl, məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu yoluna doğru aparan siyasi xəttin əsasını təşkil edir. Humanizm, sosial ədalət prinsiplərinin möhkəmlənməsi, demokratik islahatların aparılmasında müsbət dünya təcrübəsinin mənimsənilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması bütün dövrlərdə Heydər Əliyev siyasətinin mahiyyətini təşkil edən dəyərlər kimi qavranılıb. Hər bir ölkədə insan hüquqları milli normalara əsasən müdafiə olunur və pozulmuş hüquqların bərpası üçün ən səmərəli mexanizmlər dövlətdaxili mexanizmlərdir. Milli normalar insan hüquqlarının tənzimlənməsində daha çevik mexanizmə malikdir. Beynəlxalq normaların əhəmiyyəti isə ondadır ki, bu normalar insan hüquq və azadlıqlarına dair minimal standartları müəyyən edir. Beynəlxalq normalara tərəfdar çıxmış dövlət öz milli normalarında bu sənədlərdə əks olunan hüquq və azadlıqlardan daha üstün hüquq və azadlıqlar nəzərdə tuta bilər. Bu baxımdan Prezident Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə həyata keçirilən hüquqi islahatlar və məhkəmə orqanlarının təkmilləşdirilməsi adları çəkilən prinsiplər üçün hüquqi bazaya çevrilmişdi. Əminliklə deyə bilərik ki, 1993-cü ildən sonrakı dövr Şimali Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının inkişaf tarixində dönüş mərhələsi kimi qiymətləndirilə bilər. Heydər Əliyevin səyi nəticəsində Şərqdə ilk dəfə olaraq Şimali Azərbaycanda ölüm hökmünün ləğvi onun bu sahədə həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin məntiqi nəticəsidir.

Beynəlxalq aləmdə insan hüquqları çərçivəsində təhlil olunan məsələlərdən qadın hüquqları və gender bərabərliyi ilə bağlı sənədlər əhəmiyyət kəsb edir. Qadınlara aid olan ilk Konvensiya - Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiya 1979-cu ildə imzalanmış və 1981-ci ildə qüvvəyə minmişdir. İnsan hüquqları öhdəliklərini həyata keçirmək məqsədi ilə milli, regional və beynəlxalq səviyələrdə müxtəlif mexanizmlərin (Konstitusiya və milli qanunvericilik və ya insan hüquqları ilə bağlı müqavilələr) yaradılmasında səmərəli inkişafa nail olmaq üçün mövcud mexanizmləri və onların təchiz etdikləri məhkəmə müdafiəsi vasitələrini başa düşmək vacibdir. İnsan hüquqları haqqında müqavilələrə uyğun olaraq ratifikasiya və məruzə

iştirakçı dövlətlərə öz milli qanunvericiliklərini, inzibati müddəalarını və proseduralarını, habelə qəbul edilmiş təcrübələrini müqavilənin müddəalarına mümkün qədər tam uyğun gəlməsini təmin etmək üçün hərtərəfli nəzərdən keçirməyə imkan verir. Hər bir insanın həyatında və yaşadığı cəmiyyətdə insan hüquqlarının reallığa çevrilməsi amalı ilə yaşayan Azərbaycan Dövləti insan hüquq və azadlıqları sahəsində 220-dən çox Beynəlxalq Konvensiyaya və sazişə, o cümlədən, «Siyasi və Mülki Hüquqlar haqqında» Beynəlxalq Sazişə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının «Uşaq hüquqları haqqında», «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında» və «Ərli qadınların vətəndaşlığı haqqında» konvensiyalara qoşulmuşdur. 1992-ci ildən etibarən Beynəlxalq Əmək Təşkilatının üzvü olan Azərbaycan Respublikası BƏT-in 55 konvensiyasını ratifikasiya etmişdir ki, həmin sənədlərdən bəziləri özündə qadınların məşğulluğu və əməyi sahəsində müxtəlif məsələlərə aid hüquq normalarını əks etdirir. AR Milli Məclisi «Uşaqların kənd təsərrüfatında işləməsinə icazə verilməsi üçün minimum yaş həddi haqqında», «Uşaqların işə götürülməsi üçün minimum yaş həddi haqqında» 59 sayılı, «Qeyri- sənaye işlərində uşaqların və yeniyetmələrin gecə əməyinin məhdudlaşdırılması haqqında» 79 sayılı, BƏT-in «Bərabər əməyə görə kişilərə və qadınlara bərabər haqq verilməsi haqqında» 100 sayılı, «Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında» 111 sayılı, «Analıqın Mühafizəsi haqqında» 103 sayılı, «Bütün növ şaxtalarda aparılan yeraltı işlərdə qadın əməyindən istifadə haqqında» 45 sayılı, «İşə qəbul edilmənin minimum yaş həddi haqqında» 138 sayılı konvensiyalar aiddir ki, AR hökuməti bu konvensiyaların tələblərinin Azərbaycan Respublikasında tətbiqinə dair BƏT-ə müntəzəm hesabat verir. Azərbaycan Respublikasının ümumxalq referendumu ilə 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyası qadınların və kişilərin bərabər hüquqlarını təsbit etdi (25-ci maddə, II bənd) və demokratik dövlət quruculuğu prosesində onların fəal iştirakı üçün hüquqi baza yaratdı. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası beynəlxalq standartlar və paktlarda qəbul edilmiş bəşəri normaları özündə əks etdirməklə, suverenliyi, müstəqilliyi və dövlət hakimiyyətinin aliliyini təsbit edən hüquqi sənəddir. Konstitusiya insanın və vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqlarını, hakimiyyətini, ictimai-siyasi institutlarını, xalqın özünüidarə sistemini təsbit edir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının və inkişafının hüquqi əsası kimi çıxış edir. Ölkədə hüquqi islahatların həyata keçirilməsi məqsədi ilə Prezident Heydər Əliyevin 21 fevral 1996-cı il tarixli Sərəncamı ilə Hüquq İslahatları Komissiyası yaradıldı. Konstitusiyada təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarının daha dolğun, hərtərəfli təmin edilməsi məqsədilə AR Prezidentinin «İnsan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında» 1998-ci il 22 fevral tarixli Fərmanı ölkənin dünyaya və Avropaya integrasiyası prosesinin sürətləndirilməsi və demokratiyanın inkişaf etdiril-

məsinə geniş imkanlar yaratdı, insan hüquqları sahəsində görülməli işlərin istiqamətləri və konsepsiyasını müəyyən edərək, onu dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırdı [10-11].

Bu Fərmandan irəli gələn məqsəd və vəzifələri nəzərə alaraq, Azərbaycan konkret inkişaf mərhələsinə uyğun olaraq, insan hüquqları sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə «İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı» Prezidentin 18 iyun 1998-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edildi. Dövlət proqramında insan hüquqları üzrə müvəkkil təsisatının yaradılması, AR-nın insan hüquqları haqqında beynəlxalq sazişlərə qoşulması, insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi və s. mühüm məsələlər nəzərdə tutulmuşdur.

AR-da insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən hüquqi islahatların məntiqi davamı kimi, 24 dekabr 2002-ci ildə qəbul edilən «Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi» haqqında Fərman AR Konstitusiyasında qanuni tənzim etdiyi məsələlərin dairəsinə görə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, qadın hüquqlarının müdafiəsi insan hüquqlarının müdafiəsinin tərkib hissəsidir və o bir sıra sənədlərdə («İnsan alveri və fahişəliyin üçüncü şəxslər tərəfindən istismarı ilə mübarizə haqqında» BMT Konvensiyası [785], «İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında» Beynəlxalq Pakt, «Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi» haqqında Konvensiya) öz əksini tapmışdır [8, 391].

AR Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin dövlətin ali məqsədi olduğunu müəyyən edir [4]. Bu müddəyə əsasən Azərbaycan tarixində ilk dəfə olaraq dövlət münasibətlərində üstünlük insana verilmiş, onun hüquqları ən yüksək dəyər kimi qiymətləndirilmişdir.

Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin müddəalarına görə Azərbaycan hüquqi dövlətdir, dövlət hakimiyyəti hüquqla məhdudlaşdırılıb və hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında fəaliyyət göstərir. 71-ci maddədə qeyd olunur ki, Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqların gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur. 12-ci maddənin II hissəsində göstərilmişdir ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir (bu müddəanı Konstitusiyanın 151-ci maddəsi tamamlayır). Yəni insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüququn milli hüquq üzərindəki üstünlüyü qəbul edilir, dövlət hakimiyyətinin insan hüquqları ilə bağlı fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir. 26-cı maddəyə görə hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ var. Dövlət hər kəsin hüquqla-

rının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir. İnsan hüquqlarının təşəkkül tapmasında və möhkəmləndirilməsində qeyri-hökumət təşkilatlarının rolu böyükdür. Bu gün cəmiyyətdə kişilərlə bərabər hüquqa malik olan Azərbaycan qadınlarının hüquq və azadlıqlarının qorunması və bu istiqamətdə maariflənməsi sahəsində dövlət və milli qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən müxtəlif tədbirlər keçirilir.

AR QPDK-da «Milli Fəaliyyət Planı»nda nəzərdə tutulmuş «Qadınlar və İnsan hüquqları» strategiyasının həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət verilir. Qadınlara qarşı zorakılıq cəmiyyətin strukturuna, iqtisadi bərabərsizliyə, milli əqidəyə, beynəlxalq münasibətlərə və gender bərabərsizliyinə (kişilərin üstünlüyünü təsdiqləyən) dərin şaxə atmış mürəkkəb hal olmaqla bərabər cəmiyyətdə baş verən sosial, psixoloji və iqtisadi ayrışma seçkilik deməkdir. O, 1993-cü ildə BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi Qadınlara Qarşı Zorakılıqla Mübarizə haqqında Bəyannamədə belə izah edilir: «İctimai və yaxud şəxsi həyatda qadına cinsi əlamətinə görə fiziki, seksual və yaxud psixoloji ziyan gətirən hər hansı bir zorakılıq aktı, onun həmin aktla hədələnməsi deməkdir». 17 dekabr 1997-ci ildə BMT Baş Assambleyasının iclasında BMT-nin 3-cü komissiyasının hesabatı əsasında Qadınlara Qarşı Zorakılıqla Beynəlxalq Mübarizə Günü haqqında qətnamə təsdiq edildi. AR-da da Qadınlara Qarşı Zorakılıq Milli Fəaliyyət Planına daxil edilmiş strategiyadır və zorakılığın sosial-iqtisadi, hüquqi və psixoloji səbəblərini, qadınların zorakılıqdan qorunmasını, qadın ticarəti kimi problemləri, habelə qadınların zorakılıqdan qorunması sahəsində beynəlxalq sənədlərin öyrənilməsi və tətbiqini özündə əks etdirir. Bu problemlərlə əlaqədar Cinayət Məcəlləsinin gender ekspertizası keçirilmiş və nəticədə bir sıra dəyişikliklər: 144-1 (insan alveri), 144-2 (məcburi əmək), 316-1 (insan alverindən zərər çəkmiş şəxs haqqında konfidensial məlumatlar yayına) edilmişdir.

Qadınlara qarşı zorakılıq və onu yaradan səbəblərin aradan qaldırılması yolları ilə bağlı dövlət orqanları, icra hakimiyyətləri, hüquq-mühafizə orqanları və QPDK birlikdə geniş müzakirələr keçirir. Qadınlara qarşı zorakılıq bərabərliyə, inkişafa və sülhə nail olma yolunda əngəl törədən səbəblərdəndir və bu işə özlüyündə bilavasitə qadınların əsas hüquq və azadlıqlarını pozaraq onların tətbiqinə mane olur. Bunun qarşısının alınması məqsədilə bir çox qadın QHT-ləri qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılmasına yönəldilmiş layihələr və proqramlar həyata keçirirlər. Ölkəmiz insan hüquqları (əsasən insan alveri) sahəsində çoxsaylı beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur. 31 may 1996-cı ildə Azərbaycan insan alveri ilə mübarizədə ilk beynəlxalq sənədlərdən birinə - BMT-nin 1949-cu il «İnsanlarla ticarətə və 3-cü şəxslər tərəfindən fahişəliyin istismarına qarşı mübarizə haqqında» konvensiyasına qoşuldu.

2001-ci ildə Azərbaycan Respublikası BMT-nin Qadmlarm Vəziyyətinə Dair Komissiyasma 4 il müddətinə üzv seçildi. Bu Komissiya qadınların hüquqlarının qorunmasında, gender siyasətinin həyata keçirilməsində, qadınların bütün sahələrdə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında böyük rol oynayır və BMT-nin strukturunda çox vacib yer tutur.

2001-ci ildən etibarən Azərbaycan hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları (polis, prokurorluq, məhkəmələr) üçün qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması üzrə proqram həyata keçirilir. Bu proqrama Bakı şəhərinin polis idarələrinin rəhbərləri, Polis Akademiyasının müəllimləri, prokurorlar və hakimlər üçün bir neçə interaktiv seminarın keçirilməsi də daxil edilmişdir. Bu seminarların hər birində gender bərabərliyi, onun ailə zorakılığı ilə və hüquq-mühafizə orqanlarının işi ilə qarşılıqlı əlaqəsi barədə məlumat verilmiş, habelə «məişət zorakılığı» anlayışının tərfi müəyyənəşdirilmişdir. Hakimlər və prokurorlar üçün təşkil edilmiş seminarlarda iştirakçıların diqqəti Avropa İttifaqı və Avropa Şurasının standartlarına müvafiq olaraq Azərbaycan üçün tövsiyələr və standartların işlənilib hazırlanmasına cəlb edilmişdir.

«Polis haqqında» Qanuna görə polis AR-nın icra hakimiyyətinə mənsub olan vahid mərkəzləşdirilmiş hüquq-mühafizə orqanıdır. Onun təyinatı insanların sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin hüquqi və fiziki şəxslərin qanuni mənafələrini və mülkiyyətini hüquqa zidd hərəkətlərdən qorumaqdan ibarətdir [9, 132]. Polis Akademiyası üçün qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması və qadınların zorakılıqdan qorunması üzrə fakültativ kurs hazırlanmışdır. Polis, prokurorluq işçiləri və məhkəmələr arasında aparılmış sorğu hüquq-mühafizə orqanlarının bu məsələyə münasibətini öyrənməyə və məlumatlandırmada olan boşluqları (məsələn, hüquq-mühafizə orqanlarının qərar qəbul etmə səviyyəsində qadınların yetərinə təmsil olunmasını) aşkar etməyə kömək etmişdir. Statistik məlumata nəzər salsaq görürük ki, qadınların 30 %-i mənəvi, 20 %-i fiziki, 10%-i isə cinsi təcavüzə məruz qalırlar (2001-ci ildə keçirilmiş Reproduktiv Səhiyyə Sorğusunun nəticələri). Bu isə öz növbəsində gender zorakılığının mövcudluğundan xəbər verir. Elə həmin 2001-ci ildə Azərbaycan BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondunun Zorakılıqsız Həyat Regional Məlumatlandırma Kampaniyasına qoşulmuşdur.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində aparılan ardıcıl islahatların tərkib hissəsi və məntiqi davamı kimi 28 dekabr 2001-ci ildə AR-nın Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunmuş «Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili haqqında» AR-nın Konstitusiyaya Qanunu ilə Ombudsman (Müvəkkil) vəzifəsi təsis edildi. Buraya vətəndaş və siyasi hüquqların müdafiəsi, iqtisadi və sosial hüquqların müdafiəsi, qaçqın və məcburi köçkünlərin, məhkumların və hərbi qulluqçuların

hüquqlarının müdafiəsi aid edildi. Prezident bu vəzifəyə Elmira Süleymanovanı təklif etdi, 2002-ci il iyulun 2-də Milli Məclis bu təklifi təsdiqlədi.

2003-cü ildə Respublika parlamenti «Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla mübarizə haqqında» Konvensiyanı ratifikasiya etdi.

2002-2003-ci illərdə Azərbaycan QPDK, QHT-ləri və siyasi partiyalardakı qadın şuraları ilə birlikdə «Qafqazda Gender Zorakılığına qarşı 16 günlük fəaliyyət aksiyasına» qoşulmuşdur. Layihənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif tədbirlər və KİV-də müzakirələr aparılır, «Qadınlara qarşı zorakılıq və ictimai sağlamlıq» mövzusunda tədbirlər keçirilirdi. 2003-cü ildə Komitə AŞ-nın «Qadınların zorakılıqdan müdafiəsi» və «Cinsi istismar məqsədilə insan alveri» adlı tövsiyələrini tərcümə etmiş və qadınlarla keçirilən seminarlarda onlara çatdırmışdır. AŞ-nın tövsiyələrini ölkəmizdə daha müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək məqsədilə Komitə tərəfindən aidiyyəti olan hökumət, qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrindən ibarət olan işçi qrupu yaradılmışdır. İşçi qrupun əsas məqsədi bu məsələlər ilə əlaqədar Milli Plan hazırlamaq və AR qanunvericiliyində məişət zorakılığı və insan alveri məsələlərinə aid olan boşluqları aradan qaldırmaq üçün təkliflər hazırlamaqdan ibarət idi.

İnsan alveri zorakılığın bir növü kimi Azərbaycan üçün yeni, həm də kifayət qədər öyrənilməmiş bir mövzudur. Respublikamızın qanunvericiliyində insan alverini cinayət kimi müəyyən edən xüsusi maddə yox idi. Lakin Azərbaycan bu problemlə bağlı bir neçə beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmuşdur. İnsan alveri AR-nın Cinayət Məcəlləsinin digər maddələri ilə cəzalandırılırdı. Prezidentin Fərmanı ilə yaranmış nazirliklərarası işçi qrup milli cinayət qanunvericiliyimizdə BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin tövsiyələrinə əsasən düzəlişlər üzərində işlədi. Yuxarıda qeyd ediləni kimi, beynəlxalq təşkilatlar ölkəmizdə mövcud olan vəziyyətin araşdırılması və Azərbaycanın dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları və həssas qruplar arasında təbliğatın aparılmasında mühüm rol oynayırlar. 2001-ci ildə BMTƏF və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı Azərbaycanda insan, xüsusilə də qadın və uşaqların cinsi istismarı məqsədli alveri üzrə araşdırmalar aparmışdır. Azərbaycan dövlətinin BMTƏF və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı ilə apardığı əməkdaşlığın nəticəsində 2002-ci ildə qanunsuz qadın miqrasiyasına həsr olunmuş 3 dəyirmi masa keçirilmişdir. Bu dəyirmi masalar AR Milli Məclisi, Nazirlər Kabineti, hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələri, xarici diplomatik missiyaların, beynəlxalq təşkilatların, milli qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri ilə birlikdə həmin mövzuya həsr edilmiş ilk ictimai müzakirələr aparılmışdır.

AR-da İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planında nəzərdə tutulan maarifləndirmənin həyata keçirilməsi üçün Komitə bütöv bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. İnsan alverinin mahiyyəti və təhlükəsi, qanunsuz miqrasiyanın doğurduğu təhlükələr barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması, Milli Fəaliyyət Planının məqsəd və mahiyyətinin ictimaiyyətə çatdırılması üçün QPDK tərəfindən dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə ardıcıl və sistemli iş aparılır.

İnsan alveri ilə məşğul olan cinayətkarlar qadınlara, gənc qızlara xaricdəki əlaqələrindən, yüksək əmək haqqından, ev kirayəsinin ucuzluğundan, onlar kimi işçilərin axtarılmasından inandırıcı şəkildə danışıqlar da, əslində onların məqsədi qadınları kölə kimi satmaqdır. İnsan alverinin qurbanlarına köləlik, məcburi əmək, katorqa işi, seksual istismar və digər zorakılıq nəşib olur, onlar canlı əmtəyə çevrilirlər. Milli Fəaliyyət Planının təsdiq edildiyi vaxtdan keçən müddətdə insan alverinə qarşı mübarizədə xeyli işlər görülmüş, insan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Koordinator təyin edilmişdir. İnsan alveri qurbanlarının dövlət tərəfindən müdafiəsi qarşıda duran ən vacib məsələlərdəndir. Çünki, insan hüquqlarının müdafiəsi sabit, dünyəvi demokratik dövlətin möhkəm özülü, hər bir vətəndaş cəmiyyətinin yetkinlik meyarıdır. Beynəlxalq və yerli təcrübə göstərir ki, bu sahədə ardıcıl və sistemli mübarizəyə rəhbərlik edən və onu əlaqələndirən xüsusi qurumlar olmadan zəruri nəticələr əldə edilməsi qeyri-mümkündür.

Beləliklə, XX yüzilliyin sonlarında əldə edilmiş yeni milli müstəqillik dövründə həyata keçirilən qadın siyasətinin başlıca xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi göstərir ki, açıq cəmiyyətə keçid tərzli cəmiyyətdə baş verən sosial, siyasi, iqtisadi dəyişikliklər zəminində yeni sosial-iqtisadi münasibətlərin və siyasi şüur mədəniyyətinin formalaşmasını zəruri edir və qadınların qarşısında yeni məqsəd və vəzifələr qoyur. Bu mənada qadınların siyasi fəallığının artması, siyasi planda məqsədyönlü fəaliyyət göstərə bilməsi cəmiyyətdə baş verən sosial-siyasi proseslərin istiqamət mexanizmini öyrənməni tələb edir. Bu gün bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət qadın siyasətinin formalaşması daha intensiv şəkil alır və qadınların tələbatı dinamik şəkildə artma meyilləri ilə formalaşır. Fikrimizcə, onların artan bu tələbatının ödənilməsi üçün iqtisadi inkişaf istiqamətləri aspektində gender maarifləndirilməsinin başlıca problemlərinin təsnifatı və təhlil edilməsi ilə yoxsulluğun aradan qaldırılması, bəyan edilən bərabər hüquqlara müvafiq real imkanın yaranması, həyat şəraiti, yaşayış minimumu elmi şəkildə əsaslandırılmaqla respublikada ümumi inkişaf səviyyəsində aparılmalıdır.

Belə bir qənaətə gəlmək olur ki, hazırda respublikamızda həyata keçirilən gender siyasəti dünya təcrübəsinin tərkib hissəsidir: o, dövlətin müəyyənliyi və beynəlxalq sistemin strukturunda əsas rol oynayır. Gender ideyasının siyasi substansiyası - onun daha geniş demokratik və siyasi dəyişikliklərlə bağlı dünyagörüşünün tərkib

hissəsinə çevirir. Əksər əhalinin kollektiv ehtiyaclarını həll etməyə qadir olan ümum-regional təhlükəsizlik siyasətinə doğru hərəkət etməklə, qadınlara siyasi institutlardan baş çıxarmağa, onların gender yönümlü siyasi fəaliyyətlərinin kişilərdən fərqli vasitə və məqsədlərə malik olmalarını anlamağa yardım edir.

Ümumilikdə belə bir nəticəyə gəlirik ki, müasir dövrdə Azərbaycanda Heydər Əliyevin dövlətçilik strategiyasında qadın problemi, varislik və inkişafın yeni mərhələsində qadın məsələlərinə sistemli, kompleks baxışın müəyyənləşdirilməsi və təhlil edilməsi dövlət qadın siyasətinin uğurlu həyata keçməsinin əsasıdır. Bu zaman dövrün obyektiv şəraiti və sosial mühiti Azərbaycan qadınının dövlətin gələcək idarəetmə sisteminə də layiqli sözünü deyə biləcək bir şəxsiyyət kimi formalaşması və inkişafı üçün əsaslı baza kimi çıxış edir. Bu baxımdan Azərbaycan qadınının çoxşaxəli fəaliyyəti əhəmiyyətli xarakter daşıyır və dövrün mühüm tələbi kimi ölkədə həyata keçirilən dövlət qadın siyasətinin elementlərini ehtiva edir. Bu isə xalqın tarixi yaddaşının siyasi sosiallaşma prosesində davamlı şəkildə yarandığını, davranış strategiyaları şəklində özünü ifadə etdiyini, gender bərabərliyinin siyasi təsisatlı vəziyyətində formalaşması prosesini problemləşdirdiyini göstərir. Dolayısı yolla isə ictimai inkişaf prosesində qadın təfəkkürü və siyasi təqdimatının yüksəlişinə istiqamətlənən ətraf mühit, dövlət və maarifləndirici ölçülər vasitəsi ilə dəyişən gender ənənələrinin refleksləşdirilməsinə imkan verir. Bu isə müasir demokratik cəmiyyətin reallığını sübut edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağsaqqal sözü / B. Budaqovun red. ilə. Bakı: Oğuz eli, 1998, 168 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı, 2005, 256 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi. Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı, Bakı: 2006, 271 s.
4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2005, 63 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı: Qanun. 2005, 280 s.
6. Bakıda BMT-nin Yaxın və Orta Şərqdə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə və bununla bağlı problemlər üzrə Yardımcı Komissiyanın 32-ci sessiyasının açılışında Heydər Əliyevin nitqi // Fevral, 1997
7. Gender Azərbaycanda. Bülleten Azərbaycan və ingilis dillərində. Bakı: Səda, 1998-2000, I – IV buraxılış.
8. Heydər Əliyev və Dövlət qadın siyasəti /AQUPDK-nın tərtibatı, Bakı: Nurlar, 2008, 440 s.
9. İbrahimova G. Heydər Əliyev və Azərbaycan qadını. Bakı: Adiloğlu, 2007, 236 s. (36 rəngli)
10. İnsan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // Bakı şəhəri, 22 fevral, 1998
11. İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Bakı şəhəri, 1998, 18 iyun
12. Məşğulluq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan, 15 avqust, 2001
13. Rəcəbli H. Azərbaycan Respublikasının sosial siyasətinin transformasiyası (Komparativ təhlil): siy. elm. dok... avtoref. Bakı, 2008, 48 s.
14. Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında Qanun.
http://www.google.ru/search?sourceid=navclient&hl=ru&ie=UTF-8&rlz=1T4ADFA_ruAZ489AZ490&q=e-qan+un.+az%2f%2fc4%b1les%2fframework%2fdata%2f8%28f_8924.+htm

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются женские вопросы в государственной стратегии Гейдара Алиева в период, охватывающий 1993-2003 годы. К исследованию привлечены и изучаются предпринятые шаги в области применения международных стандартов в женской политике Азербайджана, а также тендерная политика как новый уровень качества развития. Указывается, что в результате мероприятий, проведенных в 1993-2003 годах, была создана юридическая база женской государственной политики в Азербайджане, по непосредственному указанию и участию общенационального лидера Гейдара Алиева проделанные в области обеспечения прав женщин и тендерного равенства многоотраслевые работы дали положительный результат, политическая деятельность и представление женщин во всех областях политики относительно повысились. В условиях рыночной экономики формирование женской государственной политики приобрело более интенсивную форму, склонный к возрастанию спрос женщин динамично формировался, и это в республике проводилось на общем уровне развития.

ABSTRACT

The paper analyzes the problems of women in the national strategy of Heydar Aliyev in the period covering 1993-2003. On the investigation involved and are studied the steps of the application of international standards in the women's policy of Azerbaijan, as well as gender politics as a new level of quality development. Indicated that as a result of activities conducted in 1993-2003, was established legal framework of women's public policy in Azerbaijan. According to the direct instruction and participation of national leader Heydar Aliyev multidisciplinary work done in the area of women's rights and gender equality gave a positive result, political activity and representation of women in all sphere of policy were comparatively increased. Under market economy the formation of women's public policy gained more intensive form, inclined to an increase women's demand dynamically formed and it was carried out in the country at the general level of development.